1. Лепельскй цмок. – URL: https://m.vk.com/wall-3695188_1441501 (дата звароту: 03.03.2025). – Тэкст: электронны.
2. Караткевіч, У.С. Хрыстос прызямліўся ў Гародні. Евангелле ад Іуды: раман / У.С. Караткевіч. – Мінск: Папуры, 2021. – 688 с.
3. Басак, А. Беларускія нячысцікі: Водныя і балотныя / А. Басак. – Мінск: Папуры, 2024. – 124 с.
4. Грушэўскі, А. Лепельскі цмок / А. Грушэўскі. – Тэкст: электронны // Вясёлка. – 2016. – № 9. – URL: https://www.veselka.by/?p=9237 (дата звароту: 03.03.2025).
5. Вялічка, К.Э. Вобраз Цмока ў беларускім фальклоры / К.Э. Вялічка – Тэкст: электронны // Рэпазіторый ВДУ імя П.М. Машэрава. – URL: https://rep.vsu.by/handle/123456789/38167 (дата звароту: 05.03.2025). – Электрон. версія арт. з: Молодость. Интеллект. Инициатива: материалы XI Междунар. науч.-практ. конф. студентов и магистрантов, Витебск, 21 апреля 2023 года: в 2 т. – Витебск: ВГУ имени П.М. Машерова, 2023. – Т. 1. – С. 276–277.

ЛЕКСІЧНЫЯ РЭГІЯНАЛЬНЫЯ АДЗІНКІ СА СТАНОЎЧАЙ КАНАТАЦЫЯЙ, ЯКІЯ СЕМАНТЫЗУЮЦЬ СТАН І ПАВОДЗІНЫ ЧАЛАВЕКА

Галай К.С.,
студэнтка 3 курса ВДУ імя П.М. Машэрава, г. Віцебск, Рэспубліка Беларусь
Навуковы кіраўнік – Семянькова Г.К., канд. філал. навук, дацэнт

Беларуская дыялекталогія валодае значным корпусам лексічных адзінак, якія характарызуюць розныя аспекты стану і паводзін чалавека. Традыцыйна лічыцца, што станоўчыя маральна-духоўныя якасці высока цэняцца народам, а негатыўныя – асуджаюцца, што знаходзіць адлюстраванне ў адпаведных лексічных адзінках. Аналіз лексікі “Рэгіянальнага слоўніка Віцебшчыны” [1; 2] паказаў, што лексічныя адзінкі з адмоўнай канатацыяй, якія апісваюць характар і паводзіны, пераважаюць колькасна. Слоўнік утрымлівае таксама прыклады лексем з адабральнай ацэнкай, хоць і ў меншай колькасці. *Мэта* даследавання – выявіць і сістэматызаваць зафіксаваныя ў “Рэгіянальным слоўніку Віцебшчыны” лексічныя адзінкі са станоўчай канатацыяй, якія характарызуюць стан і паводзіны чалавека, прааналізаваць іх семантыку і ролю. *Актуальнасць* працы бачыцца ў тым, што апісанне такіх лексем дазваляе выявіць, якія каштоўнасці цэняцца ў дадзеным рэгіёне і як яны адлюстраваны ў мове. Улічваючы, што ў дыялектнай мове часцей сустракаюцца адзінкі з адмоўнай канатацыяй, вывучэнне станоўчай лексікі дапамагае лепш зразумець адметнасць светаўспрымання жыхароў Віцебшчыны.

Матэрыял і метады. Матэрыялам даследавання паслужылі лексічныя рэгіянальныя адзінкі са станоўчай канатацыяй, якія семантызуюць стан і паводзіны чалавека, зафіксаваныя ў “Рэгіянальным слоўніку Віцебшчыны”. Выкарыстаны метады назірання і апісання.

Вынікі і іх абмеркаванне. Падчас працы з “Рэгіянальным слоўнікам Віцебшчыны” быў выяўлены шэраг лексічных адзінак з выражанай станоўчай канатацыяй, якія апісваюць розныя аспекты стану і паводзін чалавека. Для зручнасці далейшага аналізу лексемы былі раскласіфікаваны на наступныя тэматычныя групы:

1. Інтэлектуальныя здольнасці і красамоўства. У названую групу ўваходзяць адзінкі, якія падкрэсліваюць кемлівасць, розум, дасведчанасць індывіда. Напрыклад, ***лаба́ты***. ‘разумны’: *Глянь, які лаба́ты, усё знаіць* (Казімірова Пол.) [1, с. 276]; ***мазгава́тый*** ‘кемлівы, разумны’: *Унук у міне маладзец: мазгава́тый расцець* (Лужасна Віц.) [2, с. 14].

Семантыка лексем засяроджвае ўвагу на высокім узроўні інтэлектуальнага развіцця, здольнасці хутка і эфектыўна знаходзіць рашэнні, што, безумоўна, ацэньваецца станоўча ў беларускай лінгвакультуры. Да гэтай групы можна аднесці таксама дзеяслоў ***заліва́цца*** ‘прыгожа гаварыць, вызначацца красамоўствам’: *Гаворыць яна – аж залiва́ецца, толькі слухай* (Порплішча Докш.) [1, с. 201], які падкрэслівае валоданне дарам слова, што традыцыйна лічылася важнай якасцю і дазваляла чалавеку дасягаць поспеху ў грамадстве.

2. Знешняя прывабнасць і фізічная сіла. У названую групу ўваходзяць лексемы, якія падкрэсліваюць прывабнасць, прыгажосць, моц. Напрыклад, ***мілáха*** ‘прыгожая, прывабная жанчына’: *Колькі гадоў пражыў, а ў памяці стаяць вясковыя мілáхі* (Дыманова Віц.) [2, с. 22]; ***пахóжы*** ‘прыгожы, відны (пра чалавека)’: *Яна дзеўка пахóжая, хоць карціну пішы* (Язна Міёр.); *Ён хлопец пахóжы* (Шуміліна) [2, с. 128].

Наяўнасць такіх лексем сведчыць пра важнасць знешняй прывабнасці ў сістэме каштоўнасцей. У гэтую групу мы ўключылі лексему ***багаты́рны*** ‘багатырскі; фізічна моцны, дужы’: *Ты ж багаты́рны, што ты, здачы яму даць не мог?* (Цаўі Шум.) [1, с. 60], якая падкрэслівае фізічную моц, што з гістарычнага пункту гледжання было важна для абароны і выжывання.

3. Станоўчыя рысы характару і сацыяльныя паводзіны. Адзінкі названай групы адлюстроўваюць важныя маральныя якасці, якія цэняцца ў народзе. Напрыклад, лексема ***падхóдлівы*** ‘ветлівы, прыязны’: *Чалавек ён падхóдлівы, харошы* (Васілеўшчына Паст.) [2, с. 92] указвае на важнасць добрых адносін з іншымі людзьмі, уменне знаходзіць агульную мову і быць прыязным. Таксама ў гэту групу можна аднесці лексему ***акураці́ст*** ‘чалавек, які вызначаецца акуратнасцю ў працы, бездакорнасцю ў паводзінах, ахайнасцю адзення’: *Ён хоць і плоха ўчыўся, але ж па натуры быў акураці́ст* (Дольдзева Сен.); *Паглядзі на свае штаны, а шчэ акураці́стам падаеш сябе* (Латыголічы Чаш.) [1, с. 42], якая акцэнтуе ўвагу на важнасці парадку і адказнасці.

4. Працавітасць і прафесійныя навыкі. Лексемы названай групы падкрэсліваюць важнасць працы і стараннасці ў дасягненні мэты. Напрыклад, ***буйтавáннік*** ‘пра таго, хто да знясілення працуе’: *Ідуць буйтавáннікі з лесу, натаміліся, ледзь ногі цягнуць* (Дварэц Чаш.) [1, с. 97]; ***гарýшчы*** ‘працавіты’: *Каваль у нас гарýшчы, любая праца ў руках гарыць* (Мікіціха Шум.) [1, с. 148]; ***пінавáць*** ‘шчыраваць, старанна працаваць’: *Твой сын ужо зранку пінýе, а майго ж сілай не прымусіць* (Чарневічы Глыб.) [2, с. 146]. Наяўнасць прыведеных вышэй лексем адлюстроўвае традыцыйную для беларусаў высокую ацэнку працавітасці і адказнасці ў працы.

Заключэнне. Такім чынам, праведзены аналіз лексікі “Рэгіянальнага слоўніка Віцебшчыны” са станоўчай канатацыяй, якая апісвае стан і паводзіны чалавека, паказвае, што ў такіх лексемах адлюстраваны тыя каштоўнасці, якія традыцыйна шанаваліся ў беларускім грамадстве, – працавітасць, добрыя адносіны з іншымі людзьмі, акуратнасць, розум, шчодрасць. Нягледзячы на невялікую колькасць лексем з адабральнай канатацыяй у слоўніку, яны даюць дастаткова поўнае ўяўленне аб тым, якія якасці цэняцца ў чалавеку ў даследаваным рэгіёне.

Спіс умоўных скарачэнняў:

Віц. – Віцебскі раён
Глыб. – Глыбоцкі раён
Докш. – Докшыцкі раён
Сен. – Сенненскі раён
Чаш. – Чашніцкі раён
Шум. – Шумілінскі раён

1. Рэгіянальны слоўнік Віцебшчыны: у 2 ч. / Л.І. Злобін (рэд.) [і інш.]. – Тэкст: электронны // Рэпазіторый ВДУ імя П.М. Машэрава. – URL: https://rep.vsu.by/bitstream/123456789/14704/1/ГотовоеЧ.1.pdf (дата звароту: 17.02.2025). – Электрон. копія друк. выд.: Віцебск: ВДУ імя П.М. Машэрава, 2012. Ч. 1. 304 с.

2. Рэгіянальны слоўнік Віцебшчыны: у 2 ч. / склад.: Г.К. Семянькова, Т.А. Грачыха, А.С. Дзядова [і інш.]; пад рэд. А.С. Дзядовай. – Тэкст: электронны // Рэпазіторый ВДУ імя П.М. Машэрава. – URL: https://rep.vsu.by/handle/123456789/14042 (дата звароту: 17.02.2025). – Электрон. копія друк. выд.: Віцебск: ВДУ імя П.М. Машэрава, 2014. Ч. 2. 358 с.